

Baberti Dergisi / Journal of Babarti
Sayı: 17 / 2023 – Haziran

**HABER-İ VÂHİD ÖZELİNDE İSLAM HUKUKÇULARININ HADİS
TARTIŞMALARI**

Emrullah DUMLU

Ensar Neşriyat, İstanbul 2021, 312 sayfa
ISBN: 9786257320726

Hamit KAMER

Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam
Hukuku Ana Bilim Dalı

Gaziantep / Türkiye

*Ph.D. Student, Gaziantep University, Institute of Social Sciences, Department of
Islamic Law*

Gaziantep / Turkey

hamitkamerr@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2470-0509

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 17 Nisan / 17 April 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Haziran / 11 June 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Hamit Kamer, "Haber-i Vâhid Özelinde İslam
Hukukçularının Hadis Tartışmaları, Emrullah Dumlu, İstanbul: Ensar
Neşriyat, 2021" *Baberti Dergisi*, 17 (Haziran / 2023): 204-211

Öz

İslam'da dinin emir ve yasaklarını belirleme noktasındaki iki kaynağı Yüce Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiği vahiy ile Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri teşkil eder. İslam tarihi boyunca şer'i deliller üzerinde yapılan tartışmalara bakıldığında tearuzların yoğunlaştığı bölgenin sünnet alanına kaydığı görülür. Rivayet kanalı tevatür seviyesine gelmemiş haberler ise farklı izahlara açık durumdadırlar. Fıkıh ekollerinin yoruma müsait dinî delilleri açıklama sürecinde âhâd haberi ele alış türleri ve yorumlama tekniklerini detaylıca anlatması sebebiyle dikkat çeken bu kitabı tanıtmaya ihtiyacı hasıl olmuştur. Özellikle usûl ilminde soyut ve karmaşık yapıda olan prensiplerin yoğun örneklerle zihinde yerleşmesini sağlaması bakımından çalışmayı ilmi sahada öne çıkarmak gerekir. Zaman zaman konunun bağlamından kopma eğilimleri ve bazı noktalarda eksik bilgilendirme durumları göz önüne alınmadan değerlendirildiğinde giriş bölümünde okurun konuya hazırlanmasında doyurucu bilgiler bulunmaktadır. Manevi inkıta'ın uygulanmasında esas alınacak kriterleri ilk defa ortaya koyan kişinin kim olduğu konusunda günümüze kadar netleşmemiş bir bilgiyi kesin bir olgu şeklinde aktarması eserdeki eksikliklerdendir. Kitapta verilen örnekler dikkate alındığında yazar iddiasını sağlam bulgularla desteklemektedir. Genel olarak eserin teorik ve pratik bilgi sunma yönü kuvvetli olduğu ilk izlenimlerdenidir. İslam dünyasında hicri 2. asırdan sonra ortaya çıkan farklı fikirlerin ve devamındaki mezhepsel ayrışmaların temelindeki sebepleri kavramak ve bu noktada somut örneklerle konuyu pekiştirmek isteyenlerin başvurmaları gereken kıymetli bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hadis, Haber-i Vâhid, Âhâd Haber, Hadis Tartışmaları.

Abstract

In Islam, the two sources for determining the commandments and prohibitions of the religion are the revelation of Allah to the Prophet Muhammad and the Prophet's words, deeds and actions. When we look at the debates on sharia evidence throughout Islamic history, we see that the area where the tensions are concentrated is the Sunnah. The news that has not reached the level of tawaturat through the narration channel is open to different explanations. There has been a need to introduce this book, which attracts attention because it explains in detail the types and interpretation techniques of the schools of fiqh in the process of explaining the religious evidences that are open to interpretation. Especially in the field of usul al-usûl, it is necessary to emphasize this work in terms of the fact that it enables the abstract and complex principles to be established in the mind with intensive examples. When evaluated without taking into account the tendency to get out of the context of the subject from time to time and the lack of information at some points, there is satisfactory information in the introduction to prepare the reader for the subject. One of the shortcomings of the book is that it conveys information that has not been clarified until today as a definite fact about who was the first person to put forward the criteria to be taken as basis in the application of spiritual suspension. Considering the examples given in the book, the author supports his claim with solid findings. In general, it is one of the first impressions that the book has a strong theoretical and practical knowledge. It is a valuable work that should be

consulted by those who want to comprehend the reasons behind the different ideas that emerged in the Islamic world after the 2nd century of Hijri and the sectarian divisions that followed and to reinforce the subject with concrete examples at this point.

Keywords: Islamic Law, Hadith, Hadith, News, Hadith Debates.

Giriş

İslam dininin hayata yön verme noktasında ilk sırada gelen bilgi kaynakları Kur'ân ve sünnet olmuştur. Bu iki kaynaktan Kur'ân-ı Kerîm şüphe barındırmayan bir ittisal ile ulaştığı için tarihî süreçte sadece anlam boyutuyla tartışma konusu olurken gerek kaynağının sıhhati gerekse metnin anlam boyutu dikkate alındığında hadis/sünnet için durum daha karmaşık bir hal almaktadır. Özellikle mezheplerin kendi usûl doktrinlerini oluşturma sürecinde hadisleri kabul etmeden evvel getirdikleri şartlar ve bunların fûrû fıkhaya yansımaları İslam hukukuna büyük bir zenginlik katmıştır. Emrullah Dumlu'nun çalışması, mezhep imamaları ve onların takipçilerinin hadislere bakış açılarını ve buna dayalı uygulamalarını kapsamlı bir şekilde ele alarak usûl kitaplarında farklı başlıklar altında bulunan bilgileri tek bir eserde toplamış ve konuyla ilgili derli toplu bir çalışma ortaya koymasıyla dikkat çekmiştir.

Eserin önsözüne "Bu çalışma hadisin bir türü olan *haber-i vâhîde* ilişkin tartışmalar ve bu tartışmaların doğurduğu hukukî neticeleri konu edinmektedir." cümlesiyle başlayan Dumlu¹ kitabın ilk bölümünü kavramsal çerçeveye ayırmış ve literatüre dair terimlerin açıklamalarını yapmıştır. Bu bölümde Kur'ân dışı rivayetlere verilen isimleri ele alarak hadis-sünnet, haber-eser kavramlarının geçirdikleri tarihi değişimleri açıklayan yazar, bölümün diğer kısmında ise *Haber Teorisi* başlığı altında mezhep alimlerinin hadisleri nasıl tasnif ettiklerini ve bu sınıflandırmadaki hüccetlerini ele almaktadır. Bu sayede okuyucuya vermek istediği mesajı aktarabilme yolunda temel bir alt yapı kazandırmaktadır. *Haber-i Vâhidle İlgili Tartışmalar* adını verdiği ikinci bölümde konunun tarihsel arka planını okuyucuya aktardıktan sonra kitabın ana konusu olan âhâd haber ile ilgili temel tartışma zeminlerini tez-antitez formasyonunda ele alır. Yazarın, mezhep alimlerinin birbirlerine karşı yürüttükleri bu ilmî mücadeleyi ve delilleri objektif bir üslup ile sunması kitabı değerli kılan önemli bir özellik olmaktadır. Üçüncü ve son bölüme geldiğimizde hadislerle ilgili tartışmaların fûrû fıkhaya yansımaları incelenmektedir.

¹ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 9.

İlk bölümde konuyla alakalı kavramların okur zihninde netleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Hadis kavramının muhaddisler nezdinde hem Peygamberin hem de takip eden iki neslin kavli şeklinde geniş çerçevede anlaşılmasına karşın fıkıhçıların bu kelimeyi sadece Resulullah'a nisbet ettiği aktarılmaktadır.² Genel şekilde "takip edilen yaşam biçimi" anlamı ile bilinen sünnet lafzının hükûmî çıkarım yaparken kullanılmasında birtakım problemler yaşandığını dile getiren yazar bunun sebebinin kavram hakkındaki ihtilaf ve tartışmalardan kaynaklı olduğunu dile getirmektedir. Yazar bu kısımda konuyla ilişkili olan kavramların izahını yaparak okurun zihni alt yapısını hazırlamayı hedeflemektedir. Bölüm içerisinde yazarın sünnet lafzına yoğunlaşması ve kavramın anlamsal yönden geçirdiği evreleri açıklaması ilk dönemin zihni yapısını başarıyla yansıtmayı sağlamıştır.

Haber Teorisi başlığı altında bilgiyi elde etme yollarını üçe (*duyular, haberler, akıl*) ayıran yazar, ilk neslin dinî bilgiyi duyularla elde etmesi ile bir problem olmadığını ancak sonraki nesillerin dini bilgiye ancak haber/rivayet kanalıyla ulaşabileceğini belirtmektedir.³ Mezhep alimlerinin güçlü bir haber teorisi kurma yoluna gitmelerini doğal bir reaksiyon sayarak bu duruma bağlamaktadır. *Mütevâtir Haber* başlığı altında, bu kapsamdaki rivayetlerin inkârı konusu bahsedilmediği gerçeği bir kenara bırakılacak olursa genel olarak tatmin edici şekilde açıklanmıştır. Yazar Hanefîlerin genel düşüncelerini aktarırken, meşhur hadisler zamanla kıymetlenip âhâd haberden ayrılınca onun bilgi değerinin mütevâtir hadislerle eş görüldüğünü savduklarını iddia etmektedir.⁴ Ancak tüm Hanefî ulemanın aynı doğrultuda düşünmediği bilinmektedir.⁵ Bu bölümde yazarın zaman zaman gereksiz detaya girdiği görülmektedir.⁶ Diğer yandan manevi mütevâtir için "*..lafız ve mana yönünden farklılık taşıyan çok sayıdaki rivayet..*"⁷ şeklinde yapılan izah genel tanımlamalardan uzak kalmaktadır. Zira manevi mütevâtir denildiğinde aynı mananın farklı lafızlarla rivayet edilmesi akla gelmektedir.

Dumlu, ikinci bölümün başında Peygamberin sözlerini anlamada yaşanan tartışmaların henüz asr-ı saâdet döneminde görülebildiğini,

² Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 16-17.

³ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 24-25.

⁴ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 35.

⁵ İbrahim Sağlam, "Hadis Usulü Açısından Meşhûr ve Müştahir Hadis", *İhya Uluslararası İslam Araştırma Dergisi* 6/1 (Ocak 2022), 459; Muhammed Ebu Zehra, *Ebû Hanîfe*, çev. Osman Keskinoglu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021), 308.

⁶ Haber Teorisi başlığının girişindeki paragrafta bilgiyi elde etme yöntemleriyle ilgili izahlar yapılırken, "*...Aynı şekilde akıl -her ne kadar duyular ve haber yoluyla bilgi elde etme hususunda zorunlu bir vasıta teşkil ediyor olsa da- onunla ilkten ve tek başına dinî bilgiyi tespit etme imkânı yoktur.*" cümlesinin paragrafın anlam bütünüyle bağlantısı kesik ve konunun dışına çıkan bir cümledir.

⁷ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 30.

sahabeden günümüze kadar temel problematiğin bir kısım selefin hadisin zahirine göre hareket ederken diğer bir grubun anlam/maksat odaklı amellere geçirdiğini aktarır.⁸ Hanefîlerin geliştirdiği “manevi inkıtâ teorisi” ile Şâfiî'nin (ö.204/820) “isnad ve metin merkezli” haber anlayışının geçmişte iz bırakan haber teorileri olduğunu dile getiren yazar⁹ Mâlikî tarafında amel-i ehl-i Medîne kriterinin ise hem başlı başına bir kaynak hem de âhâd haberleri değerlendirme şartı olarak görerek diğerlerinde ayırmaktadır. Yazar, özellikle inkıtâ teorisine dikkat çekmekte ve iç sistematığında tutarlı olduğu iddia etmektedir. Eserdeki tarife göre Hanefî âlimler, Şeybanî'nin nihaî şeklini verdiği inkıtâ teorisi ile âhâd haberleri sabit delil saydıkları kitap ile meşhur sünnete ve aklî bir teori olarak geliştirdikleri umûmü'l-belvâ arz ederler. Yazar, sübûtunda zannîlik olması sebebiyle Hanefîlerin âhâd hadisleri maruf habere¹⁰ arz etmeden amel etmemelerinin nedenini Irak bölgesinde yaygınlık kazanan hadis uydurma faaliyetleri olarak göstermiştir. Manevi inkıtânın Hanefî ekolündeki gelişimsel sürecini aktaran Dumlu, âhâd haberin reddini gerektiren illetlerin tespitinin sistemli şekilde İsa b. Ebân tarafından ortaya koyulduğunu söylemektedir. Ancak konu hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde bu kriterleri mezhep içerisinde ilk defa ortaya koyanların Serahsî ve Pezdevî olduğuna dair bilgilere ulaşılmaktadır.¹¹

Hanefîlerin Kur'ân'a arz teorilerinde izledikleri yol şu şekildedir; sabit delillere uygun olanları kabul, sabit delilde olmayan bir hükmü içerdiğinde nesih olmaması şartı ile uygulama, tümüne zıt olmaları durumunda reddetmektedir.¹² “*Benden size bir şey gelirse onu Allah'ın kitabına arz edin uygunsuzsa bendendir, aykırı ise benden değildir.*” rivayetlerine dayanarak bu yolu izledikleri anlaşılmaktadır.¹³ Dumlu, Hanefî alimlerin getirdiği *neshetmeme şartını* mezkûr ulemanın nesih işleminin ancak eşit derecede kuvvetli deliller arasında olabileceğini, âhâd haber ile Kur'ân'ın sübût bakımından aynı vasıfta olmadığı sebebine dayandırdıklarını açıklar. Şâfiî alimler ise aynı duruma isnad merkezli yaklaşarak muttasıl sened zinciriyle ulaşan her

⁸ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 65-68.

⁹ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 70.

¹⁰ Hanefîlerin geliştirdikleri inkıtâ teorisinde bilgi ifade eden iki delil olarak Kur'an ve Meşhur Sünneti esas alırlar. Bu iki kaynağa da maruf haber ismini vermektedirler.

¹¹ Yunus Apaydın, “Hanefî Hukukçuların Hadis Karşısındaki Tavrılarının Bir Göstergesi Olarak Manevi İnkıtâ Anlayışı”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/8 (Ocak 1992), 162; Yusuf Suiçmez, “Hanefî Fıkıh Usûlü ve Hadis Usûlüne Göre Manevî İnkıtâ ve İttisâl”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/2 (Haziran 2016), 82.

¹² Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 83.

¹³ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 80.

rivayeti başlı başına aslî bir hüküm olarak değerlendirirler.¹⁴ Onlar hadisin içeriğinden ziyade râvîlerine yönelik birtakım kriterler belirlemektedirler.¹⁵ Yine tez-antitez şeklinde ilerleyen bu tartışmada Hanbelî alimlerin genel olarak Şâfiîler gibi düşündüğü kitabın birçok yerinde dile getirilmektedir.

Genel itibarıyla eserin birçok bölümünde ekollerin fikhî tutumlarının altındaki nedenler anlaşılır şekilde izah edilmeye çalışılmıştır. Hanefîlerin âmm lafızla ilgili tavırlarını açıklarken, bu lafzın içerdiği tüm fertleri ile kat'iyet arz ettiğini ve dolayısıyla âhâd haberle gelen bilgilerin Kur'ân'ı tahsis edemeyeceğini dile getirmektedir. Konuyla alakalı Hanefîlerin ortaya attıkları *muaraza* teorisine de değinen Dumlu, meseleye dair mantıksal boşluk bırakmak istememektedir.¹⁶ Eser, cumhur ulemanın tahsis kapısını Hanefîlere göre daha geniş tuttuğunu delilleriyle izah etmektedir.

Eserde zikredilen sabit delil teorisine göre mütevâtir ve meşhur sünnetin Kur'ân ile aynı sınıfta toplandığı ve bunların hepsinin birden maruf sünnet şeklinde adlandırıldığı görülmektedir.¹⁷ Onlar, haber-i vâhidi Kur'ân'a arz ettikleri gibi, meşhur hadislerle de uygun olup olmamalarına göre kabul ederler. Ayrıca konuyla alakalı kitapta geçen *ilmü't-tuma'nine* ifadesi üzerinde durulmaya değer farklı bir kavram olarak dikkat çekmektedir. Mezheplerin üzerinde ihtilaf ettikleri bir diğer durum da âhâd haber ile kıyasın tam anlamıyla zıtlama hali olduğunda nasıl hareket edileceği noktasındadır.¹⁸ Şüphesiz mezhep alimlerinin kıyas kavramından ne anladıkları meselenin iyice kavranması adına önemli bir husustur. Çünkü burada temel problematik olan şey, kıyas ile kastedilen rey mi, mutlak içtihad mı, usulî kıyas mı, genel bir kural mı yoksa Kur'an ve Sünnet mi olduğudur. Kitabın aktarımı dikkate alındığında, İsa b. Ebân'ın (ö. 221/836) kıyas kelimesi ile mezhep içi literatürde Kur'an ve Sünnet'i kastettikleri anlaşılmaktadır.¹⁹

¹⁴ Şâfiî alimler bu tutumlarını temellendirmek amacıyla şu hadisi öne sürerler: "Sakin sizden birinizi, kendisine emrettiğim veya nehyettiğim bir şey ulaştığında koltuğuna yaslanıp da: Bilemem, biz Allah'ın Kitab'ında ne bulursak ona uyarız derken bulmayayım." Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, nşr. Mustafa el-bâbî el-halebî - Mısır, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 1357, 225-226.

¹⁵ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 85.

¹⁶ "Hanefî alimler, tahsisin muaraza anlamı taşıdığı ileri sürmüşlerdir. Çatışma anlamına gelen muaraza iki eşit şeyin karşı karşıya gelmesi anlamı taşır. Âhâd haberin tahsis işlemi sabit rivayet olan Kur'an'a karşı gelmesi kat'ilik-zannîlik açısından imkansızdır. Hanefîler Kur'an'ı katî bir delil olarak serdederken âhâd haberleri zannî olarak nitelerler. Buna dayanarak eşit olmayan iki şeyin muaraz olmasını da imkân dışı görürler." Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 105.

¹⁷ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 119.

¹⁸ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 128.

¹⁹ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 128.

Bu bölümde getirilen delillere dair yorumların kısır döngüde kaldığı görülmektedir.²⁰

Usûl alanında olan bir diğer tartışma konusu ise umûmü'l-belvâ (toplumun şiddetle ihtiyaç duyduğu şeyler²¹) meselesidir. Yazar kitabında umûmü'l-belvâ'yı usûl literatürüne kazandıran Hanefîlerin sünneti kabul aşamasında tutundukları bu prensibin sebeplerini dile getirirken toplumu ilgilendiren meselelerin haber-i vâhid ile gelmesini kabul etmediklerini söyler. Eserde diğer tartışma alanlarından farklı olarak umûmü'l-belvâyı mantıkî bir sistem üzerine oturtulmuştur. Zira Hanefîlerin âhâd haberi kabul şartlarını açıklarken eksik kalan izahları bu bölümde daha az görülmektedir.

Medine halkının uygulaması henüz sahabe döneminde bile dikkate değer örf/alışkanlık olarak görülürdü. Yazar bu iddiası için Hz. Ömer'in şu sözünü aktarır, "Allah'a and olsun ki, amele muhalif hadis rivayet eden kişiyi mahvederim." Mâlik b. Enes (ö. 179/795) verdiği hükümlerde mümkün merteye Medine uygulamasına bağlı kalmaya çalışmış, bu bakışının bir sonucu olarak Medine halkının uygulamalarını hem dinde bir kaynak çeşidi hem de âhâd haberi kabul etme kriteri olarak belirlemiştir. Bu görüş Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Şâfiî'nin sert eleştirilerine konu olmuştur. Şâfiî, Mâlikî usulcülerin medine halkı uygulamalarıyla tam olarak neyi kastettiklerinin belli olmadığını, bu sebeple henüz tutarlı bir iç sistematiğe sahip olmadıklarını dile getirir. Ebû Hanîfe de buna yakın bir ifadede bulunduktan sonra Mâlikîlerin iddiası olan amel=icmâ²² teorisinin merdud olduğu kanaatindeydi.²³ İcmânın ancak tüm alimler nezdinde kabul edilmesiyle sabit olduğunu, Mâlikî alimlerin iddia ettiği gibi sadece Medinelilerin alışkanlıklarına katî delil sayılan icmâ boyutunda değerlendirilemeyeceğini karşı cevap olarak eklemişlerdir. Mezheplerin doktrin üzerinden yaptıkları tenkit faaliyetlerinin aktarılmış olması, ekollerin temel düşünce yapılarının anlaşılmasında fayda sağlamıştır.

Râvinin Rivayet Ettiği Habere Karşı Tutumuna Dair Tartışmalar adlı ikinci bölümün son başlığında, konuyla ilgili birkaç fikir sunulmuştur. Buna göre eğer râvi naklettiği haberi sonradan inkâr ederse haber mezheplerin ittifakıyla makbul sayılmaz. Râvinin rivayetine aykırı davranması Şâfiîlere

²⁰ Mustafa es-Sibâî, *Sünnet ve İslam Hukukundaki Yeri*, çev. İshak Doğan (İstanbul: Beka Yayınları, 2018), 304.

²¹ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 140.

²² Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 153.

²³ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 157.

göre rivayeti delil olmaktan çıkarmaz. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de bu görüştedir. Hanefilere göre ise böyle durumda haberle amel edilmez.²⁴

Yazar, tartışmaların odağında olduğunu düşündüğü öne çıkan meseleleri kitaba dahil etmekle iktifa ettiğini tüm meseleleri zikretmenin böyle bir çalışmaya uygun olmayacağını eserin birçok yerinde ifade etmektedir. İncelediğimiz kitabın üçüncü bölümünde daha önce ifade ettiğimiz üzere tartışmalarla ilgili meşhur örnekleri ele alarak okur zihninde somut olaylarla konuyu yerleştirir. Bu bölümde örnek olarak sunulan fikhî meseleler önceki bölümün sıralamasına uygun şekilde ayrılmış ve kitabın sonuna kadar sistematik düzenini bozmamıştır.

Sonuç kısmında kitabın genel bir tekrarı ve değerlendirmesi yapılarak noktalanmıştır.

Fıkıh usûlünde ihtilaf sahasının önemli bir parçasını oluşturan âhâd hadis ile amel etme şekilleri hem teorik şekli ile hem de çarpıcı örnekleri ile detaylı ve doyurucu bir biçimde ele alınmıştır. Kitabın okuma sürecinde dikkat çeken önemli hususlardan biri de yazarın sürekli aslî kaynaklardan istifade etmesi mezheplerin getirdikleri iddiaları toparlarken devamlı olarak ilk kaynağa ulaşmaya çalışmasıdır. Yazarın tez-antitez odaklı inşa ettiği eserinde herhangi bir mezhebe meyletmekten uzak durmaya çalışması da ayrıca övülmeye değer bir hareket olmaktadır. Bize göre kısaltmalar bölümünün olmaması, özellikle kitabın muhtelif yerlerinde tekrara düşülmesi, zaman zaman netliği şüpheli bilgileri kesinmiş şekilde aktarması kitaba dair olumsuz bir yön olabilir.

Her okuyucunun anlam çerçevesine hitap edebilecek düzeyde yalın bir anlatımla kaleme alınan bu eser usûl doktrinindeki tartışmaları öne çıkan örnekleri ile sunması ve meseleye dair genel bir kanaat oluşturması bakımından literatürdeki boşluğu doldurmaktadır. Kanaatimizce mezhepsel tartışmaların derinine inmek isteyen araştırmacıların raflarında bulunmalıdır.

²⁴ Emrullah Dumlu, *Haber-i Vâhid Özelinde İslam Hukukçularının Hadis Tartışmaları*, 162.